

MORALKA U ODNOSU PREMA BIOLOGIJI I PSIHOLOGIJI

Radi se najprije o odnosu biološko-psihičkog fenomena prema etičkom ili moralnom fenomenu. Kako se je u genetičkom procesu pojavio fenomen humanizacije? Koji od ovih fenomena čini čovjeka doista *čovjekom*? U doktrinalnom smislu to je pitanje odnosa etike ili moralke prema biologiji i psihologiji, odnosno pomodnoj psihoanalizi.

Govori se da je napredak pozitivnih znanosti jedan od povoda da je etika ili moralka ušla u kritično stanje. Ograđujem se od ovog izraza *kritično stanje* u smislu onoga što sam rekao u prošlom članku, jer ne radi se toliko o krizi etike ili moralke koliko o krizi moralnog fenomena i krizi u glavama etičara i moralista. S dužnim poštovanjem mogli bismo primijeniti riječi Kristove nad Lazarom: »Ova bolest nije smrtonosna, nego je određena na slavu Božju »(Iv 11,4). Zasjat će i ovom zgodom slava crkvenog učiteljstva.

Neosporno je, ipak, da je napredak pozitivnih znanosti stavio moraliste pred mnoge nove zadatke. Te su znanosti osvijetlile neke nove dimenzije čovječjeg bića. *Sociologija* naglašuje ulogu milieua u stvaranju specifično ljudske djelatnosti, dakle u humanizaciji. *Povijest* ukazuje na vrijeme kao faktor znatnog utjecaja na ocjenjivanje specifične čovječje djelatnosti, pa se s gledišta vremena povijesne epohe međusobno opravdavaju ili osuđuju. *Psihologija* analizira psihčku strukturu čovjekova bića; otkriva misterij dubinskog svijeta u čovjeku; iznosi ulogu podsvjesne zone u čovjeku. *Biologija* pokušava svesti sve fenomene humanizacije na biološke faktore i na taj način čovjeka dehumanizirati.

I u ovom pitanju nalazi se zajednička platforma za dijalog između vjernika i nevjernika. Okupljaju se oko onoga što je svima zajedničko, specifično ljudsko. Nimalo čudno da se iskreni mislioci nađu zajedno i konstatiraju da u čovjeku i oko njega, u mikrokozmu i u makrokozmu vlada i onaj statičko-ontički red koordinacije i dinamički red međuovisnosti, međuuzročnosti, aktivne subordinacije, ali i teleološki red svrhovitosti.

Pokazalo se da se mogu naći vrednote iznad pojedinaca i pojedinih skupina, i to vrlo sposobne da okupe sve dobronamjerne oko zajedničkog pothvata: raditi za dobro čovjeka i čovječanstva, na zajedničkoj zemlji, za zajedničku sreću i blagostanje. To je moguće, jer svi ljudi barem ponekad uđu u svoje srce, u svoju nutrinu (ps 30,11—14). A tu nalaze rezerve snaga da upoznaju što je dobro, a što zlo (Mudr 13). I Krist pokazuje prema čovjeku povjerenje pozivajući ga da sam prosudi što je pravedno (Lk 12,57). Nadasve je jasan sv. Pavao. On konstatira kako je čovjek otvoren prema Transcendentnomu (Rim 1,20); upućuje sve ljude neka se obrate zajedničkom sudištu savjesti da upoznaju što je dobro, a što zlo (Rim 2,14—15); a nije mu izbjegla ni ispravna metoda kojom se dolazi do te spoznaje, naime, da se spoznaja istine ne priječi nepravednošću (Rim 1,19), nego pomaže dobronamjerno, kreposnim životom. Ti su kreposni ljudi oni evanđeoski mališani kojima se otkriva istina života (Mt 11,25).

U dijalogu o ovom pitanju odnosa biološko-psihičkih faktora prema moralnom vrednovanju moguća su mnoga zastranjenja. Pogibelj opstoji u tome da se minorizira utjecaj podsvjesnoga i nesvjesnoga na specifično ljudsko područje; ali je pogibelj također i u tome da se taj utjecaj potencira do upadanja u determinizam. Dogodi se da se biosfera tako rastavlja od noosfere i biopsihički fenomeni od etičko-moralnih da jedinstvo čovjeka kao subjekta bude uništeno. Još veća je pogibelj u tome da se život i njegove više sfere svedu na fizičko-kemijske mehanizme, jer tada se etičko-moralni svijet ruši u temelju.

Opstoji li uopće osnovana nada da se moral može temeljiti na pozitivnim znanostima? Ne mora li se on radikalno promijeniti, kao što su se promijenile tekovine tih znanosti, osobito od XVII stoljeća pa naprijed? Neki ta dva područja smatraju nespojivim, neki opet dovode ih u intimnu vezu. Ima egzistencijalista sartrovski neraspoloženih prema vrednoti ljudske naravi kao oslonca za neki sveljudski moral s oznakom znanstvene objektivnosti, ali ima i katoličkih moralista iz neznanja ili malodušnosti neraspoloženih prema osnovama prirodnog morala kao baze za znanstveno i objektivno fundiranje moralke i predlaganje iste kao platforme za dijalog. Sve su to ekscesi, pretjeranosti unilateralnosti.

TEKOVINE BIOLOGIJE

Biologiji se pripisuje neko prvenstvo nad ostalim pozitivnim znanostima u osvajanju novih tekovina spoznaje. Ona govori o antropotehnici i mogućnosti mijenjanja spola; eksperimentalna partenogeneza razlaže o bezočinskom rađanju; eutanazija olakočuje smrt; umjetna oplodnja, psihokirurgija, fiziološka genetika, endokrinologija, hormonologija itd. podižu čovječju samosvijest do nekog privida da će biološki moći samostalno i odlučno kroitati sebi sudbinu i sreću.

Svakako je najzapaženija činjenica da zastupnici pozitivnih znanosti napuštaju scijentifistički puritanizam, a naglašuju da pozitivne znanosti,

pa i biologija, moraju imati normativni karakter. Tako J. Rostand poziva da se brane prirodne, biološke vrednote kao dodirne točke s moralom u svrhu obrane od egzistencijalističkog relativizma, pogibeljnog i po marksizam i po kršćanstvo. A. G. Besse ne boji se govoriti o nekom dinamičkom, stvaralačkom elanu pozitivnih znanosti kao smjernici u izgradnji sretnijeg čovječanstva. I biologija posjeduje nešto »ljudsko«, nešto sposobno za »urazumljivanje«.

Lako je uočljivo da su ove pozicije u svojoj formulaciji pretjerane. Zato je M. Delsol, specijalist u biologiji, zoologiji i nauci o evoluciji, krenuo ispravnijim putem. Biologija kao znanost, govori on, bavi se životom i njegovim manifestacijama u prošlosti i u sadašnjosti. Kao takva nema veze s moralom kao normativnom znanostu. Teoretski govoreći, te su znanosti autonomne i neovisne. Ako biologist pokuša izgraditi normativnu biologiju, neka zna da ekstrapolira, da ulazi na tuđi teren.

To ne znači da moralist ne može crpiti koristi od dostignuća evolutivne biologije. Dapače, biologija pruža moralci dragocjene podatke te učvršćuje mnoge njezine tradicionalne pozicije. Na taj način su se našle dodirne točke. Našla se platforma za dijalog između biologista i moralista.

a) Biologija ne može pružiti podlogu da se na bazi rasnih oznaka stvori neki rasni moral, kako je mislio nacionalsocijalizam. Biološki fenomen ne poznaje niže i više rase. Niti se može govoriti o nekoj »čistoj« rasi. Niti su oblici ljudskih društava ili skupina kopije životinjskih oblika udruživanja. Sve se to može ustvrditi jedino na temelju samovoljne jednostrane i nelogične kombinatorike.

b) Hoće li čovjek budućnosti biti boljih intelektualnih i moralnih kvaliteta? Biologija odgovara: ne može se tvrditi da se moralne kvalitete prenose. Ne može se računati na neku akumulaciju moralnih osjećaja koji bi se prenijeli na potomke. Ne znam kako brzo reagirao ovaj ili onaj šofer, ne znam kako bio spretan onaj tehničar, sigurno je da on te kvalitete ne može prenijeti na svoje sinove ili kćeri. Svaka generacija i svaki pojedinac moraju početi sa stanjem na nuli. To znači da veličina svakog pojedinog čovjeka mora biti plod njegovih nastojanja, kojima utjecaj okoline može samo dati podršku, omogućiti akceleraciju, buditi nadu, poticati na akciju.

c) Biologija bezodvlačno tvrdi da se čovječja nervna struktura razlikuje od nervne strukture nižih životinja. Tu ulazi razlika u strukturi mozga, mozgovne kore i čeone zone. Čovjek je uvijek bio sposoban vladati svojim instinktima, nastupati ekvilibrirano, poštivati život i razvoj drugih ljudi. Moralisti među praljudima sigurno bi formulirali analogne dužnosti moralnog reda kao i današnji moralisti današnjim generacijama, recimo: zaštićivanja djece, dužnosti dobrih odnosa sa susjedima itd. Čovjekova je moralna uvijek ista: moralna čovjeka.

Potrebno se zaustaviti na tom podatku biologije. Nervna struktura čovjeka takva je da se ne može naći ni u najrazvijenijih vrsta nerazum-

nih živih bića. Čovjek ne posjeduje majmunski mozak u koji bi navodno ušao duh, nego je čovječji mozak udešen i proporcioniran čovječjem duhu. Ta struktura uvjetuje nove i posve originalne kvalitete. Michel Del-sol ističe da je unatrag dvije tisuće godina poganski Aristotel uočio u čovjeku ono što mi danas s toliko napora istom otkrivamo, naime: da je čovjek racionalno živo biće. A moralna upravo polazi od tog struk-turalnog zakona čovječjeg bića.

d) Mogućnost postepene humanizacije za svakog i pojedinog čovjeka osniva se na njegovoj strukturi, to je istina, ali je također potrebno da se izvana djeluje na pravilno i brzo razvijanje iznutra. Fiziološki razvoj dovršava se u kasnijim godinama, pri čemu je značajno doba oko sedme godine. I moralna svijest se razvija pod utjecajem stimulusa izvana, okoline, te se doba takve moralne zrelosti može temeljito očekivati, recimo, oko osamnaeste godine života.

Taj fenomen razvoja i ovisnosti o utjecajima izvana je ambivalen-tan. Pozitivni faktori djeluju pozitivno, ali i negativni negativno. Ako nervna struktura uvjetuje potpunu afirmaciju moralne svijesti, slijedi da poremećaji u strukturi mogu utjecati na promjenu u karakteru, tem-peramentu, delinkventnosti, raznim patološkim pojavama.

e) Može li biologija zastupati ideju beskrajne progresivne čovječje evolucije? Hoće li se ikada stvoriti neki »homonovus« koji će biti mor-alan, ekvilibriran u nekom skrajnom meliorističkom duhu? Hoće li zemlja biti boravište bez defektnih, amoralnih i nemoralnih ljudi? Ne pružaju li evolucionisti ruku sv. Ivanu u njegovim videnjima (Otkr 21,1)? Hoće li postati suvišne sve tamnice, popravni zavodi, koercitivne mjere, naredbe i sl?

Prije svega treba pamtititi da biolozi uporno naglašuju fenomen fina-liteta u formiranju čovjeka. Taj je podatak dragocjen. Guyénot je nazvao fenomen finaliteta »bitnom karakteristikom života«. P. Grassé pripisuje finalitet svakom organu, svakoj funkciji. Pierre Lecomte du Nouy otrag nekoliko godina piše o telefinalitetu koji upravlja evolucijom u cjelini itd. Ovaj fenomen finaliteta ubačen je u nerazumnu prirodu kao nešto determinirano, ali taj fenomen prenesen u moralno područje uključuje prvu i odlaznu točku moralnog vrednovanja. Čovjek nije podložan moralu nego toliko koliko posjeduje slobodu da se kreće ili ne kreće prema nekoj svrsi te da bira razna sredstva koja vode k postignuću te svrhe.

A sada konstatirajmo daljnje tvrdnje biologa. I danas kao i otprije biolozi zastupaju mišljenje da je progresivna evolucija životinjskog svi-jeta stigla na mrtvu točku. Veliki se organski tipovi više ne stvaraju. Hoće li se čovjek poslije dugog niza godina i stoljeća razviti u »metan-tropa« s fizičkog i intelektualnog, a možda i moralnog gledišta?

Nijesam indiferentan prema fantaziranju, ali fantazija je za pjesnike, a znanost traži samo dokaze. »Očekivati od čovjeka neograničen napredak značilo bi sebe teško obmanjivati. Stupanj njegove inteligencije i njego-vih psihičkih sposobnosti stoji u srazmjeru s njegovom nervnom struk-

turom. Genijalni ljudi, sveci i heroji predstavljaju vjerojatno najviši vrhunac koji uopće može dostići ljudski rod. Ova točka vjerojatno neće nikada biti nadmašena na pozornici čovječanstva.¹

Davno je do istog zaključka došao sv. Toma, i to samo racionalnim zaključivanjem. Sva bića u prirodi i sav njihov dinamički potencijal mogu se razvijati do neke granice, i dalje ne mogu.² Dinamička se naime sposobnost odmašuje prema naravi svakog bića. To traži opća harmonija. Ustrojstvo ljudskog tijela čovjeku ne dopušta da u izravnom smjeru evoluiru u nedogled. Opstoji limes dostignuća, izdržljivosti, davanja i primanja, ekspanzije i asimilacije.

f) Konačno se postavlja pitanje o mogućnosti progresivne evolucije moralnog osjećaja. Možemo li se nadati »novom čovjeku« višeg moralnog stupnja, više svijesti? Čovjeku koji će gospodstvom nad fiziološkim i socijalnim mehanizmima morfogeneze predstavljati nekog moralnog metanropa?

Na to pitanje odgovor je zacrtan gornjim tvrdnjama o specifičnoj istovetnosti čovjeka današnjice s praljudima. Otkad povijest poznaje čovjeka, uvijek ga poznaje kao »homo sapiens«, time i »homo morum«, tj. kao čovjeka podložna moralnim normama. A poznata je Darwinova konstatacija: »Moralno osjećanje ili savjest najvažnija je od svih razlika između čovjeka i nižih životinja.«³

Zar se ljudima doista isplati nagađati ili maštati o eventualnim budućim događajima iznad povijesnih granica? O budućnosti možemo suditi na temelju sadašnjosti. Biolozi i psiholozi tvrde da čovječja struktura ne podnosi neki izravni razvoj u nedogled. Ona ima svoj limes, svoje granice. Moralna svijest ne može ići drugim putem.

Zašto? Čovjek, onakav kakav je, strukturiran je u uskoj povezanosti duše i tijela. U spoznaji potrebuje fantazijske predodžbe, u osjećajima potrebuje koeficijent sjetilne sfere, u jednu riječ: u svim duševnim i duhovnim usponima ovisi o tijelu. A tijelo ima svoje granice, određene mogućnosti. Činjenica rječito govori: oduvijek u čovjeku prevladavaju zahtjevi sjetilne sfere. Nagoni ga nastoje zarobiti. Čovjek je bio i ostaje poprište borbi niže i više sfere. On nosi u sebi nešto tragično. Egoizam često uzima mjesto sredene ljubavi. Egoizam pojedinca i pojedinih skupina, naroda i država.

I moralna izgradnja za svakog čovjeka počinje od prvog slova alfa-beta humaniziranog čovjeka, od prvog pravila čovječnosti. Svaki čovjek predstavlja početak svijeta. To vrijedi za moralni red više nego za biološki, jer biološki se odvija mimo čovjekove volje, a moralni red se gradi ovisno najprije o čovječjoj volji. Čovjek nije čovjek ako to ne nastoji biti. Lakše mu je doći do toga da mnogo *posjeduje* nego da uistinu mnogo *bude* čovjek. Tko nije iskusio kako je teško biti čovjek?!

¹ Albert Vandel, *L'homme et l'évolution*, 1949, nav. u *Panorama savremenih ideja*, Beograd 1960, str. 509.

² Sv. Toma, *Contra gentes*, III, 12.

³ Darwin: *ČOVEKOVO POREKLO*, prijevod, Beograd 1922, str. 117.

Iz ovoga slijedi da ni progresivna ni regresivna evolucija na moralnom području ne mogu ići u nedogled. Moralni red jest u tome da čovjek u djelovanju realizira kreposti. A kreposti su ekvilibrij. U trajnoj pogibli da skrenu u defekt ili u eksces, npr. rasipnost i škrtost uvijek su spremne da zgnječe pravu krepost darežljivosti. Maksimum u kreposti sastoji se u pravilnoj proporciji djela prema čovjeku u raznim životnim situacijama. Recimo da je krepost duhovne jakosti najpozvanija da nam označi maksimalni limes svoga dometa. Ali, i on je ograničen, naime: pogibljju smrti, a preko smrti jakost ne ide. Pa ni sveta ljubav prema Bogu ne može u čovjeka na ovoj zemlji biti potpuna, jer njezinu puninu ne podnosi život u vremenu i prostoru.

Bez sumnje, opstojte ljudi s vrlo razvijenim moralnim osjećanjem, moralni heroji, sveci. Međutim, opstojte i neki »bestijalni« ljudi. To je razumljivo. Čovječiji je položaj u sredini između čisto duhovnih bića i čisto materijalnih, između duhovnih i nerazumnih. Dogodi se da približavanjem nižoj sferi postaje sličniji nerazumnim bićima, a penjanjem prema zahtjevima duha postaje sličniji uzvišenim duhovnim bićima.⁴

I moralna vrijednost i bezvrijednost mogu se mnogo uvećavati i rasti. Intenzivno i ekstenzivno. Uza sve to, opstoji limes određen od naravi. Niti čovječja narav može postati narav čistog duha niti prijeći u narav proste životinje. Uvijek će čovjek ostati u sredini te naginjati po nekom zakonu teže prema dolje, ali u isto vrijeme čovjek posjeduje i neki elan prema idealima pravog čovjeka i sveca. To je njegov položaj. Njegova sudbina. Suvišno je maštati o pojavi nekog čovjeka-angela. Čovjek će ostati uvijek čovjek. U nauci ili znanosti ne može se na drugo računati. Pjesnici mogu štošta izmišljati. Polje mašte je neograničeno.⁵

U potvrdu svega ovoga najbolje nam govori činjenično stanje. Današnji čovjek trijumfira u tehnici, u pozitivnim znanostima, ali nema akumulacije moralnih vrednota. Dapače, mnoge tekovine napretka omogućuju čovjeku da dokaže svoju moralnu dekadenciju na uvjerljiviji način. I dokazuje danas tu moralnu dekadenciju srazmjerno napretku tehnike, medicine itd. Ne moramo vjerovati zloglukim nariječnicima da je danas čovjek manje čovjek nego je ikada bio, nego jednostavno prihvatimo načelo zdrava realizma da je danas kao i uvijek čovjek više sklon da slijedi nerazumnu sferu nego onu razumnu.⁶

* * *

Moralist može sa zahvalnošću primiti glavnu tekovinu moderne biologije, naime: antropologija ili psihobiologija radikalno je različita od zoologije ili nauke o nižim oblicima živih bića. Uvijek je i bila, iako je svi nijesu

⁴ Sv. Toma: IN ETH. AR, izd. Pirota, br. 1299—1304.

⁵ Sv. Toma: CG, III 12; II—II, 24, 7 i 8. Za kršćanina je važna nauka o iskonskom grijehu i o potrebi osobnog rada u svrhu usvajanja plodova Kristove muke. Iskonski grijeh se najsljeđuje automatski, posvećenje pak jedino osobnim pristankom i radom.

⁶ Sv. Toma: I, 49, 3 ad 5; IN ETH. AR. br. 1864.

takvom priznavali. Ne priznaju je ni danas kao specifično različitu od zoologije. Sva sreća da objektivni svijet izvan nas ne ovisi u svojoj biti o našim sudovima!

U dostignućima biologije nalazi se široko polje za dijalog između vjernika i nevjernika, kršćanskih etičara i marksista.⁷ Razumije se, ostajući uvijek na području humaniziranog, a ne pokršćanjenog čovjeka. Dijalog se može razvijati samo na zajedničkoj platformi.

Može se dijalogizirati o potrebi duševne higijene za dobro tijela, npr. o potrebi da ljudi ne žive pod nekim psihičkim pritiskom, kao i o potrebi tjelesne higijene za dobro duše, npr. o zahtjevima prehrane, stanovanja, o higijeni pri radu i sl. Kršćanska filozofija osniva tu tvrdnju na nauci o supstancijalnom jedinstvu između duše i tijela, te joj nije nepoznat zakon moderne psihastenije prema kojemu se morbidno psihičko stanje odražava i na organizmu. A očito je i protivno.

Moralisti govore o dužnosti svakog čovjeka da se brine za svoje tjelesno i duševno zdravlje. Naglašuju i socijalnu odgovornost u pitanju nasljedstva. Iako se moralni red odvija u sferi svjesnosti-hotičnosti-slobode, ipak i zakoni nasljedstva pružaju neku materijalnu bazu s odražavanjem na sferu duše, pameti i volje.

U pitanju rasnog morala misao je katoličke teologije jasna: »Na žalost i odviše nam je poznato do kojih skrajnosti može dovesti osjećaj oholosti prema svojoj rasi i kakve su rasne mržnje; Crkva se tom zastrašnjenju uvijek energično suprotstavljala, bilo da se radilo o pokušajima genocida, bilo da se radilo o postupcima inspiriranim onim što se naziva »colourbar«. Ona osuđuje sve postupke genetike ako bi ova prezirala duhovnu narav čovjekovu ili s njim postupala kao s bilo kojim predstavnikom životinjske vrste.«⁸

Da se i ne govori kako se moralisti slažu sa zahtjevima da se čovjek mora oslobađati, izdizati, odgajati u duhu osobne odgovornosti. Biolog Paul Chauchard i u ime biologije govori o potrebi da se čovjek oslobađa od automatizama i nesvjesnog djelovanja vlastitog životinjama. *Zlo* je ono što nas približava životinjama, *dobro* je ono što nas od njih odvaja, što u nama povećava ljudsko dostojanstvo, što nas čini da živimo složno s drugima. »Biologija nam potvrđuje apsolutnu vrijednost ljudskog morala. K njemu teži čovječanstvo kroz uzastopne devijacije raznih društvenih morala.«⁹

⁷ Na tečaju o kojem govorim bilo je više »uskakanja« biologa i psihologa u polje filozofije. Tako na str. 48. krivo se shvaća bit naravi; na str. 51—52. frenološki se direktno postavlja čisto duhovna potencija na određeno mjesto u mozgu, dakle lokalizira. Ima brzih tvrdnja, npr. na str. 50. uzima se kao činjenica da se kod čovjeka nalaze ostaci životinjskog morala; na str. 53. nedovoljno se diferenciraju svijest i savjest, savjest kao sposobnost i kao akt. Ima i težih »ispada«, npr. na str. 60. i 61. gdje se navodi da se kreposti u svojim bitnim komponentama mijenjaju, a da su ekscesi i defekti kreposti pod istim nazivnikom »kreposti«.

⁸ Pio XII. Vidi u izdanju Savignat-Utz-Groner br. 5602.

⁹ Paul Chauchard: ÉVOLUTION DE LA CONSCIENCE ET CONSCIENCE itd. Vidi navod u PANORAMA... str. 512. Ovo citiranje »s druge ruke« u našem slučaju nije od presudne važnosti, jer vrijednost ideje apstrahira od okolnosti metodološkog formalizma.

Doista, pojam osobne odgovornosti za kršćanskog mislioca bit će širi i dublji, ali zajednička platforma je tu: čovjek je odgovoran prema sebi i prema drugima, prema svome rodu i prema čovječanstvu. A što znači biti odgovoran? Biti spreman podnijeti kaznu za povrede pravila kojima se ti odnosi reguliraju. S druge strane, svijest odgovornosti buditi će u čovjeku poticaje da se afirmira, da širi dimenzije svoga »ja«, da piše i da nadmaši povijest. Recimo kratko s istim biologom: »Duznost usavršavanja proizlazi iz toga što čovjek, upravo zato što je čovjek, mora da se ponaša kao čovjek.«

PODACI PSIHLOGIJE

Može se reći da je moralika počela iskorištavati psihologiju u djelima sv. Tome. To je ona psihologija opažanja, racionalnog zaključivanja, ne eksperimentalna psihologija. Ali je značajno da se podaci moderne biologije i psihologije ne protive opažanjima tradicionalne psihologije. Razumije se, shvativši tradicionalnu biologiju i psihologiju prema stupnju razvoja na kojemu su se nalazile.

Činjenica je danas kao i prije ista: psihički se fenomen ne pokriva uvijek s onim moralnim. Čovjek mnogošta čini što nije podložno moralnoj kvalifikaciji, jer nije svjesno-hotično-slobodno. U tu svrhu je potrebno proučavati strukturu čovječje psihe, uočavati zapreke specifično ljudskog čina, voditi računa o raznim situacijama ili okolnostima subjekta koji djeluje, o utjecajima izvana (odgoja, kuće, grada ili sela, naroda, državnog ustrojstva itd), nasljedstvu i sl.

Neki predlažu da se govori o subjektivnoj i objektivnoj moralici. Pogledajmo njihovu razliku u ovom primjeru. Objektivna moralika proglašuje erotsku zoofiliju ili bestijalnost najodurnijim i najtežim grijehom, jer se čovjek u tom postupku združuje sa životinjom; subjektivna pak moralika otkriva da kod ovog subjekta nije bilo dovoljno svijesti, odnosno da se uopće ne radi o formalnom grijehu.

Ne bih se složio da se u slučaju govori o dvostrukoj moralici. Niti se način izražavanja dopada. Nauka sadržana u toj distinkciji poznata je davno u moralici. Samo je jedna moralika. I ona je nauka o životu i djelovanju. Ona je teoretska i normativna znanost. Ona postavlja svoje teze kao i svaka druga znanost bez osvrta na ovaj ili onaj subjekt, ovog ili onog čovjeka. Na to se mora osvrutati *primjenjivanje* moralnih načela. Očita činjenica da se svaki čovjek nalazi u nekim situacijama sili moralista na to da se više obazire na okolnosti u kojima subjekt djeluje, jer te okolnosti odlučuju o pravoj vrijednosti ili nevrijednosti činiočevih čina. Treba, dakle, gledati na faktučnu motivaciju, na svrhu, na osjećaj iznutra, na unutarnje impulse, na prohtjeve njegove psihičke strukture.

Lako je iz ovog upozorenja prijeći u drugi ekstrem. Moralisti i ispovjednici često malo računaju na to stanje subjekta, na njegov situacijski položaj, i to treba osuditi, ali, s druge strane, ima psihologa i pomoćnih psihoanalitičara koji misle da mogu zamijeniti ispovjednika, moralista i

duhovnog savjetnika. Nije toliko važno što oni tim svojim postupkom lišavaju etiku ili moralku njezine samostalnosti, važnije je to što moralni život svode na biologiju, na biološko, determinirano zbivanje, a odbacuju dužnost podlaganja moralnim normama iz unutarnje pobude, iz uvjerenja.

Na tom se putu zastranjenja rodila i druga zabluda, Hesnardova koncepcija »morale sans péché«. Moralne norme kao da sputavaju unutarnje slobodno određenje. Tako npr. Chauchard zagovara da se zakoni morala eliminiraju, jer, navodno, od njih potječe stanje neravnoteže, neuroza i pojava »bolesnih kreposti«.

Začudno je kako ovi pisci slijede doista dekadentnu, regresivnu metodu i vraćaju se u doba poganstva. Pogani su se divili prvim kršćanima što ovi vrše zakone iz unutarnje pobude, dragovoljno, i na taj način postaju sami sebi zakon. Izdižu se iznad zakona. Zakon im služi kao prigoda za svoju unutarnju afirmaciju, za dokaz svoje imanentne vrijednosti. Danas pak ti pomodni pisci površno ukazuju na protuslovlje između zakona i unutarnjih pobuda, a zaboravljaju da pravi kršćanin vrši zakone iz ljubavi, dragovoljno, i time dokazuje svoju unutarnju slobodu i zrelost svoje ljubavi. Kršćanin iz ljubavi bira zakon, iz ljubavi ga opslužuje i tim vršenjem zakona napreduje u savršenstvu.

a) Moral je psihički fundiran. Životinje se rukovode instinktom. Slijede poziv vrste. Čovjek posjeduje razum. On ga čini vrijednim u sebi. Čovječja duša se zanosi vrednotama. Čovjek traži svrhu. On pita: čemu život? Kamo idem? Ima li život smisla? Čovjek ne samo slijedi poziv prirode, on sam sebi postavlja svrhu. Bira sredstva. To znači da antropobiologija ili biopsihologija traži način života ili *kako* živjeti. A u tome je moral. On je, dakle, psihički fundiran. Psihologija nam daje razlog moralnog vrednovanja.

b) Netom spomenem moralne vrednote, odmah mi se nameće moralni red sa svojom zakonitošću. On ima svoju strukturu, svoj plan. Recimo da je vrednota *svrhe* prva i glavna. Od nje počinje dinamizam djelovanja. Po njoj se mjeri vrijednost djelovanja. U svrsi je vrednota dobrotnosti, uzora, ideala. Još jedan dokaz da je psihologija iznad biologije.

Ovaj faktor svojevoljno odabrane svrhe razmeđuje psihologiju od nerazumne prirode. Uzmimo primjer organizatornog faktora u biosferi. Taj fiziološki faktor teži k nekoj svrsi, ali ne zna kojoj. Psihološki faktor nova je dimenzija. Tu čovjek nalazi sebe i afirmira sebe. Ono što je respiratorni ili cirkulatorni faktor u biosferi, to je moralni faktor u psihosferi. A taj se faktor sastoji od svrhe, sredstava i slobode izbora raznih sredstava.

Na vrhu životne problematike uvijek je stajao taj upit. I stajat će, On nam postavlja i otkriva misterij čovjeka. Sjetimo se kako onaj pijanica u »Zločinu i kazni« govori Raskoljnikovu kako je tjeskobno, kako je teško »ako nemate kome, ako nemate kamo više ići. Trebalo bi da svaki čovjek može nekamo ići«. Tragika istog upita odjekuje i u onom klasičnom Hamletovu uskliku: »Biti — ne biti, to je pitanje«.

c) Dr A. Berge govori da taj moralni faktor sam po sebi traži neke norme. Posve logično, jer nerazumni se individuum slijepo razvija, čovjek

svjesno. Koje su to norme? Recimo da je to norma uravnoteženog djelovanja, prilagođivanja društvu, norma razvoja, napretka itd. Doista, norme morala potrebne su čovjeku zato da se oslobađanje one svjesne energije ne rasprši, ne izgubi. Norme tu djelatnost reguliraju i sakupljaju u jedno.

Ova konstatacija dra A. Bergea ne znači ništa novo. Sv. Toma je spoznao vrednote svrhe života dodijelio takvu dinamiku, izvor tolikog elana da svrha života daje smisao i vrijednost teženju i željama. Jer život nije uzaludna i beskrajna želja za življenjem, nego smisljena i točno određena. Kada ne bi bilo životne svrhe, ne bi opstojao uopće fenomen teženja, ali ta svrha opstoji, i ona pruža lijek apsurdizmu Camusa. I životna svrha predstavlja točku smirenja, pruža mjerilo pretjeranom aktivizmu ili životnom mobilizmu u smislu Hobbesa koji ne može zamisliti blaženstvo u najvišoj napetosti duha bez vremensko-prostornog gibanja.¹⁰

Važno je da se naglasi ovaj zahtjev moralnog reda u odnosu prema normama. Te norme nijesu isključivo iznutra, iz imanentnog svijeta. One su diktirane također izvana. To znači da se ne može apriorno tvrditi da se moralka zapovijedi i moralka ljubavi međusobno isključuju. A to bi htjeli neki pisci o kojima sam malo prije govorio. Tih pisaca danas ima dosta. Možda su pod utjecajem Gideovih »Les Nourritures« ili Bergsonove »la morale ouverte«. Svakako, ima ih, npr. Lepp, koji ponavljaju napadaje na moral normi kao da je to amoralni moral, a da je moral normi i moral ljubavi kvalitativno heterogen.

Otkud ta pojava? Možda joj se jedan od izvora nalazi u onoj dekadentnoj praksi prikazivanja morala samo u kodificiranoj formi, morala zabrana i grijeha, legalističkog morala. Međutim, sv. Toma zna za moral elana, gibanja, rasta u približavanju Bogu (motus rationalis creaturae in Deum), ali ne nabacuje se tako na moral normi. Zašto?

Jer moral normi je doista moral izvana, ali to *izvana* ne isključuje da on bude i *iznutra*. Dapače, pretežnije iznutra nego izvana. Čovjek je pozvan da sam oživi norme, da im svjesno priđe, da ih dragovoljno usvoji. One za kršćanina nijesu bezdušni paragrafi, nego prijateljska pomagala, uputstva, putokazi. Ljubav grli norme, a njihovo opsluživanje razvija istu ljubav. Ona dokazuje svoje »davanje«, svoju ekspanziju.

Uostalom, ne rađa li se taj zazor prema normama na terenu gdje se rodila hipoteza »dobre« čovječje prirode? Ne rađa li se ta uzbuna u krugu onih koji duhovnom životu nijeću opravdano stupnjevanje? Mislim reći da ne smijemo od čovjeka na početku duhovnog života očekivati da će prigrliti krepost iz ljubavi prema kreposti, iz unutrašnjeg elana ili duhovnog »viška«, nego je na tom stupnju duhovnog života posve logično da čovjek računa na zakon, na nagrade i kazne. Ne osjeća li se u tim naglascima na »l'amour-générosité« i jeka stare Fénelonove »najčišće« ljubavi?

¹⁰ Sv. Toma piše u I—II, 1, 4: »Si non esset ultimus finis, nihil appeteretur, nec aliqua actio terminaretur, nec etiam quiesceret intentio agentis; si autem non esset primum in his quae sunt ad finem, nullus inciperet aliquid operari, nec terminaretur consilium, sed in infinitum procederet.«

U tim je riječima teleološki fenomen zahvaćen u dubini i u širini. Svrha unutra makrokozma i mikrokozma tumači nam svu dinamiku djelovanja; sloboda u izboru sredstava tumači početak aktiviziranja djelatnih moći, njihov nastavak i svršetak.

Konačno, da skratim, tu viku na moral normi u prilog morala ljubavi nalazimo u francuskoj literaturi, a ova je pretežno pod dominantom ljubavi. Taj sud možemo čitati npr. u Leclercqa, vješta analitičara psihomoralnog fenomena. On tvrdi da je gotovo nemoguće da Francuz napiše književno djelo a da ga ne centrira na ljubavnu spletku. Upućuje na to da i Claudel u svom mističnom djelu »Le soulier de satin« centrira zbivanja na preljubničku ljubav.¹¹

Čini mi se da je dinamizam ljubavi sasvim ekvilibrirano označio sv. Toma svodeći svu čovječju djelatnost kao na svoj izvor na ljubav. Raditi u vidu svrhe i raditi iz ljubavi za njega je kao sinonim.¹² To ne znači da nam tako općenito izražena misao tumači sve detalje, sve nijanse djelatnosti inspirirane i pokrenute ljubavlju. Naprotiv, ljubav je snaga potrebna reguliranja. Na temelju nauke i činjenice iskonskog grijeha treba se čuvati prevlasti »amorizama« i amorizma kao sistema, jer se *i svi grijesi* svode na ljubav, onu neurednu ljubav prema sebi i svojim.¹³ Važno je, dakle, diferencirati ljubav. Regulirati je. Svoditi je na viši nazivnik. Ona nije vrhovna norma, njoj treba vodič.

Dokle dolaze ti navijači amorizma može nam poslužiti također izlaganje dra A. Bergea. On sve norme svodi na normu ljubavi. Ljubavi iznutra. Ljubavi bez distinkcija. Ta ljubav jednostavno rezultira iz čovječje strukture, kao i sposobnost hodanja. I ona se po sebi razvija iz egocentrične u altruističnu. Evo njegovih riječi: »Altruizam nije nešto što se nameće, što se preporučuje, ne, to je nešto što odgovara unutarnjem poticaju.«¹⁴ Kao da se osjećaj za vezom s okolinom ili za tijesnim odnosima s društvom koje nas okružuje rađa posve spontano, a da on ne treba nadzora, suzbijanja, kontrole, reguliranja i strogog odgoja. Nije li to sve u znaku onog naturalističkog optimizma, prostog naturalizma?

Alko rećemo da je novozavjetni moral u zakonu ljubavi, ne znači da ljubav izuzimamo od zakona, naprotiv, povezujemo je sa zakonom. Ljubav traži zakon, kao što moralni fenomen traži norme. Ljubav je zahvalna zakonima jer joj pomažu na putu njezine afirmacije. Oni doskaču trenucima slabosti. Oni su kao ostruga, poticaj na angažiranje, na usmjerivanje djelatnosti u određenom pravcu. Zato su svete duše ujedno i revni opslužitelji zakona. Možda će njihov postupak za obične smrtnike značiti kao pretjeranost, ali, svakako, više im odgovara strogost nego popustljivost.

d) Hoćemo li u duhu tog istog amorizma reći da moral normi rađa neke »vertus creuses«? To bi bile ne samo nepotpune nego »bolesne« kreposti. Takvim ih zamišlja dr A. Berge u duhu razvikanog amorizma.

Evo što je ta »nepotpuna« krepost. Zamislimo jakog, herojskog čovjeka koji se žrtvuje za domovinu. A zamislimo također jakog, herojskog čovjeka koji ubija bližnjega, jer ga mrzi. Prva bi bila puna krepost jakosti, a druga bi bila nepotpuna i bolesna krepost jakosti. Ipak, veli on,

¹¹ J. Leclercq: ESSAIS DE MORALE CATHOLIQUE, sv. IV, str. 208.

¹² Sv. Toma: I—II, 28, 6.

¹³ Isti: I—II, 77, 4.

¹⁴ U izvještaju o Tjednu u djelu: MORALE HUM. ET MOR. CHRÉTIENNE, str. 59—60.

ova druga nije prazna krepost, ona je krepost. A ona prva? Ona je plod različitih kultura, zato je različita pod različitim podnebljem.

Pred ovakvim razglabanjem misaonom se čovjeku nije lako snaći. U svakom slučaju jedno je nedvojbeno: nalazimo se pred neznanjem osnovnih pojmova morala. Tko je ikada ubojstvo bližnjega iz mržnje nazvao krepošću? Tko je ikada mogao konstatirati da se prava duhovna jakost mijenja prema različitim kulturama? Možemo li tada govoriti o kulturi ili radije o pojavama dehumanizacije?

Pri svemu ovome jedno zabrinjuje ozbiljnog mislioca: kako će se nevješti čitaoci moći orijentirati u zbrci pojmova raznih djela napisanih u istom pravcu? Kako će moći lučiti pšenicu od kukolja? Kakve će istom tako krive ideje od čitalaca biti zastupane i predavane drugima? Ne radi se samo o krivim idejama suhog teoretskog značenja, to bi bila sreća, ne, radi se o idejama koje su određene da formiraju život, da rukovode djelovanjem. Ne čudimo se, prema tome, raznim zastranjenjima, radije stanimo na put trovanju pameti ovima i ovima sličnim otrovnim idejama.

e) Postavimo još jedno pitanje od objektivne naučne vrijednosti. Radi se o utjecaju hormona na psihi, a preko psihe na moralni život i djelovanje. Ako je istinita nauka biologa da hormoni utječu i na spolnu diferencijaciju, važno je uočiti iz toga i neke zaključke. Jedan od njih zaključuje da o folikulinu i testosteronu, s njihovom različitom morfogenošću, ovise instinkti, težnje i želje. Oni mijenjaju psihi, upravljaju radom fantazije. Neki biokemijski sastavi uvjetuju svu problematiku draži, svu dramu ljubavnih doživljaja, sve što je dirljivo i strašno u odnosima između spolova, svu tragiku unutra čovjeka.

Da skratim odgovor, svodim ga samo na jednu ideju. Ne može se zaniijekati ovisnost viših sfera o nižoj ili biosferi, ali, dok imamo pred sobom normalnog čovjeka, on je sposoban upravljati svim tim utjecajima. Za moralnu odgovornost pita se samo jedno: jesi li svjestan onoga što radiš? Znaš li da li smiješ ili ne? Možeš li se oduprijeti zlu? Da li se slobodno odlučuješ? A sve to svaki pojedinac zna u sebi. Nije moguće za sve ljude odrediti isti stupanj prisebnosti, samokontrole i slobode. Nije ni potrebno. Svatko, ako je normalan, posjeduje koliko mu je potrebno i koliko mora posjedovati unutarnjeg svjetla i snage da bude odgovorni tvorac svoje sudbine, graditelj svoje sreće.

* * *

U ovoj sekciji o odnosu moralke prema biologiji i psihologiji nastupio je M. Oraison. On je bio pozvan da pokaže na dodirne točke izlaganja biologa i psihologa s naukom kršćanske moralke. Moralke u prvom redu svim ljudima zajedničke, dakle naravne ili prirodne. Koja se osniva na zajedničkim karakteristikama ljudske naravi. Gdje se traži ono *ljudsko*.

Komu je poznat taj pisac, ne će se nimalo začuditi da je njegov nastup bio i najneuspjeliji. Znamo da je u pogledu djela M. Oraisona došlo upozorenje s najvišeg foruma crkvenog učiteljstva na oprez. Njegova

djela vrve ne samo dvosmislenim nego i neispravnim tvrdnjama. Te tvrdnje su plod vrlo slabe filozofske formacije, a još slabije teološke kulture. Dovoljno je znati da je na kraju njegove intervencije bio ponukan isti dr Klotz da se ogradi od njegovih tvrdnja.

U čemu je M. Oraison pretjerao ili pogriješio? U mnogočemu. Prijedimo preko njegova trijumfalizma, amorizma, spomenimo najglavnije: M. Oraison jednostavno svu psihologiju koncentrira na Freudovu psihoanalizu. I to zove otkrićem spoznaje čovječje psihe. U psihoanalizi nalazi autentično protumačen unutarnji čovječji svijet. U ime toga »otkrića«¹⁵ on poziva na odgovornost tradicionalnu moraliku, a zastupa, barem on tako misli, posve novu, znanstvenu moraliku.

Koje su osnovne istine te nove moralke? Temelji se na otkriću Freuda. A Freud je »otkrio«¹⁶ ovo: najprije dijete postaje svjesno sebe u odnosima koje doživljuje s najbližom okolinom, recimo s majkom; nadalje, čovjek nam se pokazuje i biološki i psihološki kao »dinamizam u gibanju«¹⁷ ili hodanju, uvijek u napretku, razvoju, u težnji da uđe u intrasubjektivne odnose, i on ih doista stvara posredstvom ljubavi; konačno, čovjek je ambivalentno biće, on živi od uspomena i od »zaleta«¹⁸ u budućnost. Uspomena na prošlost? Da, npr. obuzme nas nostalgija za onim zaštićenim stanjem dok smo bili u majci, pa, kad nam je teško, skupljamo se, zgrčujemo se kao i onda. Dapače, pođemo mišlju još dalje u prošlost, naime: kada nas nije bilo. A zalet u budućnost? On se očituje, recimo, u traženju užitka, pri čemu se moramo suočiti s teškoćama, prema tome s tragičnom stranom naše egzistencije. Čovjek je sastojina ljubavi i drame, ljubavnog i dramatskog elementa. Tako M. Oraison.

Razvijajući te brzo usvojene pozicije, M. Oraison nastoji potkrijepiti svoje tvrdnje Sv. pismom i sv. Tomom. Proizvoljno u primjeni, forsirano i netočno. Međutim, to bi zahtijevalo duži osvrt, a dovoljno je da spomenem kako je svojim nastupom ostavio mizernu sliku tako visokog foruma. Zar zbilja Centar katoličkih intelektualaca nije mogao naći autentičnijeg predstavnika kršćanske i katoličke misli u pitanju odnosa psihologije i moralke? (Napominjem da sam o analizi ljubavi raspravio u BS god. 1966, str. 393—403).

* * *

Kao završetak ovog svog osvrta želio bih sintetizirati misli u samo nekoliko rečenica.

Ovisnost čovječje duše o nižim sferama ljudskog bića je očita. Za moralista jedno je važno: djelatnost koja izmiče svijesti — hobičnosti — i slobodi nikako ne spada pod promatranje moralista.¹⁵ Moralist se osvrće na normalne tipove, a nenormalnim se tipovima bavi diferencijalna moralika.

Specifičnost biopsihologije naglašena je od svih. To je važno. I fundiranje moralika na psihološkim zasadama. I potreba normi ili moralnih za-

¹⁵ Sv. Toma: IN ETH. AR. br. 3.

kona. Time se možemo ponositi onim dosadašnjim smjerom pozitivnog prikazivanja moralke bilo kao odrazivanja slike Božje u čovjeku, bilo kao oponašanje Krista, bilo kao gibanje prema Bogu i približavanje životu u Bogu.

Od nemanje je važnosti također konstatacija da čovjek može i mora sebe usavršavati, razvijati. U svakom pogledu. Razvoj je njegovo pravo. Razvoj je njegova dužnost, jer čovjek je biće koje traži svoju puninu. Uvijek u pravcu svoje specifičnosti.

Moralist će potpisati, i to u ime moralke, apel za oslobođenje čovjeka današnjice od ropstva mašine, od nesvjesne i suhe tehnike, bezdušne ekonomike, birokracije, a ujedno će stajati na braniku napretka u djelatnosti koja čovjeka doista humanizira, kao što ga humanizira prosvjeta, moralni odgoj, socijalni odgoj, a dehumanizira npr. pijanstvo, egoistička samoživost itd.¹⁶ Ni materijalni napredak ne protivi se humanizaciji, pod uvjetom da taj napredak poštuje čovjekovu osobnost, specifičnost njegove naravi, njegovu inicijativu, duh odgovornosti, duh socijalnosti.

Još više se moralist veseli spontanom zahtjevu da moralni red traži neke norme. Ali, koje? Tu će doći do nekih razmimoilaženja. Ne smijemo zatvarati oči. Niti odustati od traženja zajedničke platforme. Iznijet ću jedno rješenje iz Amerike u pitanju liječničke deontologije. Anketirano je oko 7500 članova »American Psychological Association«. Trebalo je čuti razna mišljenja kao autentični glas mudrosti čovječanstva.¹⁷

Zašto ovo navodim? Da potvrdim ispravnost metode. Posve je opravdano pitati ozbiljne i kompetentne osobe da one izraze i formuliraju moralne norme. Tko prezire ili zapostavlja norme objektivnog reda morala ne će se nikada razviti u pravu, nego u nesavršenu i deformiranu osobu.¹⁸ Ako je itko od ljudi sposoban da ocijeni što je objektivno dobro, a što zlo, to je sposoban ozbiljan, krepostan čovjek. Čovjek znanja, kreposti i iskustva. Stari su isto tako govorili. Za njih je krepostan čovjek mjerilo i norma autentično ljudskog djelovanja. I za njim se treba povoditi.¹⁹

Sve nas ovo dovodi do zaključka. I biologija i psihologija i moralika traže od čovjeka da *se stvara*. Da sve više postaje čovjekom. Da humanizira sve svoje odnose s bližnjim. Isto tako narod s narodom, država s državom. To traži kultura i istinski napredak čovječanstva. A u čovječanstvu uvijek ima i kreposnih, dobrih ljudi. Onih koji nastoje provesti u djelo više ideale. Pravo tvrdi dr H. P. Klotz da marksistička solidarnost u drugarstvu i kršćanska bratska ljubav u Kristu imaju mnogo sličnosti. Prvima pak i drugima otvara se prostrano polje rada: poboljšati uvjete života, i to jedinstvenim i efikasnim nastupom. U tu svrhu treba u ljudskom društvu štošta promijeniti da čovjek doista može postati ČOVJEK.

Jordan Kuničić OP

¹⁶ Pio XII, nav. izdanje br. 4730—4732.

¹⁷ Isti, isto mj. br. 5442.

¹⁸ Isti, br. 5442.

¹⁹ Sv. Toma: IN ETH. AR. br. 1905; 2075.